

ВІДГУК
офіційного опонента
кандидата географічних наук, доцента,
завідувача кафедри економічної і соціальної географії
імені професора Олега Шаблія
Львівського національного університету імені Івана Франка
Гудзеляк Ірини Іванівни
на дисертаційну роботу
Захарчука Івана Володимировича
«ПЕРЦЕПЦІЙНО-ПРОСТОРОВА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ІСТОРИКО-
ГЕОГРАФІЧНИХ ЗЕМЕЛЬ ЗАХІДНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 10 «Природничі науки» за спеціальністю 106 «Географія»

Актуальність теми дисертації та її зв'язок з науковими
програмами, планами, темами

Сучасний етап суспільно-географічного розвитку України характеризується масштабними трансформаційними процесами, пов'язаними з реформою децентралізації, адміністративно-територіальними змінами, міграційними переміщеннями населення та впливом повномасштабної війни. У цих умовах особливої наукової ваги набувають дослідження просторової ідентичності населення, ментальних образів території та особливостей перцепційного сприйняття історико-географічних земель. Традиційні історичні регіони України продовжують відігравати важливу роль у формуванні суспільної свідомості, локальної ідентичності та регіональної згуртованості населення, навіть попри зміни офіційних адміністративних меж.

Особливо актуальним є вивчення перцепційно-просторової ідентифікації історико-географічних земель західних регіонів України, які характеризуються складною історією формування, субетнічною мозаїчністю, виразними культурними відмінностями та стійкими регіональними ідентичностями. Саме в межах Галичини, Волині, Північної Буковини, Північної Бессарабії, Західного Поділля та Закарпаття найбільш чітко проявляються феномени «фантомних» кордонів, гібридних просторових ідентичностей та взаємодії історичних і сучасних адміністративних меж.

У дисертаційному дослідженні представлено теоретичні засади та науково-методичні підходи до дослідження перцепційно-просторової ідентифікації населення історико-географічних земель, а також розроблено практичні рекомендації щодо врахування результатів перцепційно-географічного аналізу в регіональній політиці, плануванні розвитку територій, у туристично-рекреаційній діяльності та збереженні культурної спадщини.

Наукова значущість роботи підтверджується міждисциплінарним характером дослідження, у межах якого поєднано підходи соціальної географії, етногеографії, регіоналістики, соціології, когнітивної психології та геоінформаційного аналізу.

Дисертаційне дослідження відповідає сучасним пріоритетним напрямкам розвитку суспільної географії, пов'язаним із вивченням територіальної ідентичності, просторового сприйняття та трансформацій регіонального розвитку в умовах суспільних змін. Його результати можуть бути використані під час формування стратегій просторового розвитку територій, удосконалення регіональної політики та підготовки програм післявоєнного відновлення України.

Наукова значущість та актуальність поставлених у дисертації завдань підтверджується також тим, що дослідження виконано в межах науково-дослідної теми кафедри географії України та регіоналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича «Просторове планування і трансформаційні процеси регіонального розвитку Карпато-Подільських областей України» (номер державної реєстрації 0121U100332).

З огляду на зазначене тема дисертаційної роботи є актуальною, своєчасною та важливою для розвитку сучасної суспільної географії та практики просторового планування і удосконалення соціальної політики в Україні.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій

Дисертаційне дослідження відзначається належним рівнем обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, що забезпечується поєднанням сучасних теоретико-методологічних підходів та достатньою емпіричною базою.

Наукова обґрунтованість результатів дисертації підтверджується глибоким аналізом вітчизняних та зарубіжних наукових праць з перцепційної

географії, ментального картографування та проблем територіальної ідентичності. Автором здійснено систематизацію основних підходів до вивчення просторового сприйняття населення, уточнено поняттєво-термінологічний апарат та обґрунтовано методичні підходи до аналізу перцепційно-просторової ідентифікації історико-географічних земель.

Достовірність отриманих результатів забезпечується використанням комплексу загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. У роботі застосовано методи аналізу, синтезу, індукції, дедукції, систематизації, узагальнення та класифікації – для дослідження теоретико-методологічних основ перцепційної географії; історико-географічний та порівняльно-географічний – для аналізу чинників формування історико-географічних земель західних областей України і співвідношення історичних, адміністративних та уявних меж; метод анкетування – для збору емпіричних даних щодо просторового сприйняття населення Західного регіону; метод ментального картографування – для дослідження суб'єктивних образів території; статистичні методи, зокрема кластерний і факторний аналіз – для виявлення закономірностей у відповідях респондентів; картографічний та геоінформаційний методи – для створення моделей просторової ідентичності та відображення зон гібридних ідентичностей.

Важливою перевагою дисертаційної роботи є значний масив авторських емпіричних даних, отриманих у результаті проведення опитування населення України, здебільшого мешканців Західного регіону. Опитування охопило 7266 респондентів та проводилося за допомогою платформи LimeSurvey, що забезпечило репрезентативність і системність отриманих результатів за п'ятьма блоками – демографічні ознаки, мовні практики, географічна перцепція (визначення меж «Західної України»), етнокультурна ідентифікація та рефлексія щодо впливу війни.

Достовірність результатів також підтверджується використанням сучасного програмного забезпечення та геоінформаційних систем, зокрема QGIS, GRASS GIS, OpenStreetMap та Microsoft Excel, що дозволило якісно здійснити обробку, аналіз та візуалізацію даних.

Таким чином, наукові положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи є достатньо обґрунтованими та достовірними, що підтверджується комплексністю методологічного апарату, значним емпіричним матеріалом та логічністю викладення результатів дослідження.

Структура та зміст основних положень дисертаційної роботи

Дисертаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи відповідає встановленим вимогам. Дисертація характеризується логічною структурою, послідовністю викладення матеріалу та системністю розкриття поставленої наукової проблеми.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методологію дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів.

Перший розділ дисертації «Теоретико-методологічні аспекти дослідження перцепційно-просторової ідентифікації історико-географічних земель» присвячений аналізу теоретичних засад перцепційної географії та дослідженню особливостей розвитку перцепційно-географічних підходів у вітчизняній і зарубіжній науці. Автором проаналізовано концепти регіону, територіальної ідентичності, ментального картографування та просторового сприйняття. Особливу увагу приділено поняттю територіальної ідентичності як системі індивідуальних та колективних уявлень про простір. У розділі також обґрунтовано авторську методику дослідження, яка поєднує анкетування, ментальне картографування, статистичний аналіз та GIS-моделювання.

Другий розділ «Чинники формування історико-географічних земель та їх перцепційне сприйняття» присвячений аналізу історико-географічного районування західних регіонів України та вивченню чинників формування просторової ідентичності населення. У роботі проаналізовано вплив природно-географічних, історико-культурних та суспільно-географічних чинників на формування Галичини, Волині, Поділля, Північної Буковини, Північної Бессарабії та Закарпаття. Автором обґрунтовано, що межі історико-географічних земель часто не збігаються із сучасними адміністративними межами, що формує феномен «фантомних» кордонів у свідомості населення.

У третьому розділі «Перцепційно-просторова ідентифікація історико-географічних земель Західної України» досліджено ментальні образи історико-географічних земель та суб'єктивні уявлення населення про межі регіонів. Автором здійснено порівняльний аналіз історичних, адміністративних та перцепційних меж, виявлено зони «розмитих» меж і гібридних ідентичностей. Значну увагу приділено картографуванню просторових ідентичностей населення.

Четвертий розділ «Емпіричне дослідження перцепції населення історико-географічних земель (на основі перцепційно-географічного опитування)» містить результати авторського соціологічного дослідження, проведеного серед населення різних областей України. У розділі детально проаналізовано результати опитування за окремими областями, визначено чинники варіативності відповідей респондентів та особливості просторової ідентичності, здійснено аналіз міграційного фактору та впливу війни на регіональну ідентичність. Результати дослідження відображені на картосхемах.

Загалом структура дисертаційної роботи є логічною та збалансованою, а зміст розділів послідовно розкриває поставлену наукову проблему.

Теоретична та прикладна цінність результатів дослідження

Дисертаційна робота спрямована на розв'язання актуального науково-практичного завдання, яке полягає у розвитку теоретико-методологічних та прикладних засад дослідження перцепційно-просторової ідентифікації історико-географічних земель західних регіонів України.

Теоретична значущість дослідження полягає у поглибленні наукових підходів до вивчення територіальної ідентичності та просторового сприйняття населення. Автором удосконалено методику комплексного перцепційно-географічного аналізу, яка поєднує традиційні методи соціально-географічного дослідження із сучасними GIS-технологіями, ментальним картографуванням та анкетуванням.

Важливим теоретичним результатом є обґрунтування феномену гібридних просторових ідентичностей. Отримані результати розширюють наукові уявлення про закономірності формування регіональної ідентичності в умовах адміністративно-територіальних змін, міжрегіональних міграцій та війни.

Отримані результати мають практичну цінність та можуть бути використані органами державної влади, регіонального менеджменту, місцевого самоврядування, закладами культури, бізнесом для стратегічного планування розвитку регіонів і територіальних громад, туристично-рекреаційного освоєння регіонів, популяризації історико-географічних брендів, формування політики збереження культурної спадщини.

Матеріали дисертаційного дослідження також можуть застосовуватися у навчальному процесі у закладах вищої освіти під час викладання дисциплін

із соціальної географії (зокрема перцепційної географії), регіоналістики, просторового планування, геоурбаністики.

Наукова новизна одержаних результатів

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає у вирішенні актуального наукового завдання, пов'язаного з дослідженням перцепційно-просторової ідентифікації історико-географічних земель західних регіонів України в умовах сучасних суспільних трансформацій.

У дисертації вперше встановлено характер взаємодії «старих» і «нових» просторових регіональних ідентичностей у західних регіонах України; виявлено феномен гібридних територіальних ідентичностей; розроблено комплексну методику перцепційно-просторового аналізу історико-географічних земель; здійснено моделювання зон концентрації гібридних ідентичностей.

Удосконалено методичні підходи до перцепційно-географічного анкетування та ментального картографування; підходи до аналізу співвідношення історичних, адміністративних та перцепційних меж; методику просторового аналізу регіональної ідентичності населення.

Подальшого розвитку набули теоретичні положення перцепційної географії; наукові підходи до вивчення територіальної ідентичності; методи використання GIS-технологій у суспільно-географічних дослідженнях.

Повнота викладення результатів дисертації в опублікованих працях

Основні результати дисертаційного дослідження достатньою мірою висвітлено у наукових публікаціях автора. За темою дисертації опубліковано чотири наукові праці у фахових виданнях України, серед яких три – у співавторстві. У дисертаційній роботі використано виключно ті положення та висновки зі співавторських публікацій, що отримані безпосередньо в результаті самостійних наукових досліджень здобувача. Матеріали дисертації апробовано на трьох наукових конференціях, опубліковано дві статті в інших виданнях.

Опубліковані праці здобувача повною мірою розкривають головні положення дисертації, її наукову новизну та практичне значення.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Позитивно оцінюючи науковий рівень дисертаційної роботи, її теоретичне та практичне значення, звертаємо увагу на дискусійні положення та висловлюємо окремі зауваження:

1. Структура роботи потребує удосконалення. Видається недоцільним виділення двох параграфів – «1.2. Методика наукового дослідження перцепційного сприйняття історико-географічних земель» та «4.1. Методика організації перцепційного опитування населення західних областей». Їх можна об'єднати.

2. У розділі 2 варто розмістити карти (історико-географічних країв, етнографічних регіонів, історико-етнографічних районів тощо) різних авторів, щоб відобразити різноманітні підходи до регіоналізації та показати нечіткі межі країв, де найбільш вірогідно спостерігатиметься гібридна ідентичність. У додатках В.1 – В.4 подано картосхеми історико-географічних країв, але без зазначення авторства.

3. Параграф 2.4. «Суспільно-географічні чинники та сучасне сприйняття регіональних меж» варто доповнити статистичним аналізом впливу освітнього рівня населення, рівня урбанізації на перцепційне сприйняття регіональних меж. У контексті розкриття чинників перцепційного сприйняття було би цікаво простежити поширення культурних ландшафтів у межах досліджуваного регіону та особливостей повсякденного життя, зокрема таких маркерів, як традиційна архітектура, типи забудови, етнічні елементи одягу, способи землекористування, що достатньо широко висвітлено в етнологічних джерелах.

4. Попри те, що автору завдяки соціологічному опитуванню вдалося отримати валідні дані, потребує додаткової статистичної інтерпретації питання перцепційного сприйняття західних областей серед корінного населення та жителями інших регіонів України, адже частка останніх становить 11,5% від загальної кількості опитаних (с. 120).

5. Варто удосконалити деякі картосхеми. Зокрема, на рис. 4.1 – 4.6, 4.14, 4.15 кількість респондентів за областями показана двояко – і картодіаграмою, і картограмою. Нелогічно обрано шкалу значень в умовних позначеннях на рис. 4.8 – 4.11: якщо на карті є лише один регіон з єдиним значенням, то немає сенсу подавати п'ятиступеневу шкалу. Частково ця рекомендація стосується рис. 4.12 і 4.13.

6. У роботі трапляються орфографічні та пунктуаційні помилки. Використано неактуальний топонім Володимир-Волинський (с. 92, 104).

Вказані зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження та мають переважно рекомендаційний характер.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Захарчука Івана Володимировича «Перцепційно-просторова ідентифікація історико-географічних земель західних регіонів України» є самостійним, завершеним і актуальним науковим дослідженням, у якому розв'язано важливе наукове завдання у сфері суспільної географії. Зміст дисертації цілком узгоджується з предметною областю спеціальності 106 Географія. Дисертація характеризується належним рівнем наукової новизни, теоретичної та практичної значущості, логічністю структури, обґрунтованістю наукових положень і достовірністю отриманих результатів.

Аналіз дисертаційної роботи засвідчує дотримання здобувачем норм академічної доброчесності. У ході рецензування не встановлено фактів академічного плагіату, фальсифікації результатів чи інших порушень, що могли б викликати сумніви щодо самостійного характеру проведеного наукового дослідження.

За змістом, науковим рівнем та оформленням дисертаційна робота відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 341 від 21.03.2022, № 502 від 19.05.2023, № 507 від 03.05.2024), та Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (із змінами, внесеними згідно з наказом МОН № 759 від 31.05.2019). Автор дисертаційного дослідження, Захарчук Іван Володимирович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 10 «Природничі науки» за спеціальністю 106 «Географія».

25.05.2026 р.

Офіційний опонент:

кандидат географічних наук, доцент,
завідувач кафедри економічної і соціальної
географії імені професора Олега Шаблія
Львівського національного університету
Імені Івана Франка

Ірина ГУДЗЕЛЯК

